

КЛАСИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті робиться спроба провести класифікації існуючих моделей соціальної економіки та навести їх головні характеристики.

Ключові слова: соціальна економіка, соціально орієнтоване господарство, соціально-економічна модель розвитку.

Постановка проблеми. Протягом останніх років Україна знаходиться в стані тривалої та глибокої соціально-економічної кризи. Результатом болісного і тривалого перехідного періоду має стати ефективна соціально орієнтована економіка, здатна забезпечити високий життєвий рівень життя населення. Однак для забезпечення ефективної переорієнтації економічної системи, в першу чергу, необхідно глибоко осмислити теоретичну сутність самого поняття «соціальна ринкова економіка».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки присвячені роботи видатних німецьких вчених Ф. Бема, А. Мюллера-Армака, В. Ойкена. Сучасним проблемам функціонування соціальної ринкової економіки присвячені публікації німецьких економістів Т. Гесса, Ш. Граділа, Р. Кенінга, Р. Клапхана, Х. Ламперта, К. Херрманн-Піллата. Широке відображення проблема соціальної орієнтації економіки знайшла в працях відомих українських вчених В. Базилевича, В. Гейця, В. Єременко, С. Мочерного, Ю. Пахомова, А. Чухна, В. Волинського, А. Деркача, Л. Момотюка, О. Палія, Б. Панасюка, В.А.Скуратівського, Г. Стебля, Н. Титаренко, І. Тодріної, В. Удовиченка та інших.

Незважаючи на значну кількість напрацювань з проблеми соціальної орієнтації економіки, існують значні відмінності у питанні класифікації існуючих моделей соціальної економіки. Можна припустити, що саме через неоднозначність поглядів на дану проблему, тривають дискусії щодо можливості побудови в Україні соціальної ринкової економіки європейського

типу. З огляду на це проведемо більш детальне дослідження існуючих підходів.

Виклад основного матеріалу. Активно використовується в науці та практичній політиці об'єднання країн в три групи за місцем держави в господарській системі:

- Ліберальна модель (держава всезагального добробуту). Основне завдання держави в цій моделі – незначна корекція впливу ринкових механізмів. Держава виступає посередником в реалізації соціальних цілей і завдань (наприклад, не пряме фінансування соціальних програм, а правова організація і захист фінансових потоків, спрямованих на соціальні потреби).
- Солідарно-консервативна модель (соціальне ринкове господарство) Держава проводить активну соціальну політику, яка реалізується за рахунок системи державного соціального страхування та коштів державного бюджету. Населенню надається широкий спектр державних соціальних гарантій на, переважно, безоплатній основі. Солідарний принцип передбачає розподіл соціальної відповідальності між соціальними групами, економічними суб'єктами, поколіннями, кожен з яких в певній пропорції бере участь у реалізації великої соціальної політики.
- Соціально-демократична модель (шведський соціалізм). Головна мета держави в соціальній політиці в даній моделі - це досягнення якомога вищого рівня соціальної рівності. Для соціальної політики характерні універсальні методи допомоги без урахування адресності, цільовим параметром є основний дохід. При цьому акцент робиться на підтримку максимально високої зайнятості працездатного населення, що забезпечує зв'язок трудового вкладу з розміром індивідуального і суспільного добробуту [4, с.60], [5, с.39], [3, с. 154-184].

Варто зазначити, що критерій, покладений в основу даної класифікації дуже вузький. Соціальну орієнтацію кожної з господарських систем в більшій мірі визначає не активність держави в соціальній сфері, а загальна система

соціально-економічних інститутів, що формують той чи інший господарський порядок, а також активність всіх інших суб'єктів соціально-економічної системи.

Більш повною є класифікація А.Н.Нестеренка [2], який враховує декілька базових критеріїв:

- Місце соціальної політики серед національних пріоритетів.
- Особливості соціальної політики.
- Розподіл соціальних функцій між державою, громадянським суспільством і бізнесом.
- Масштаби державного сектора.

Відповідно до даних критеріїв автор виділяє чотири основні моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, які в основній своїй частині збігаються з наведеної вище класифікацією:

- Континентальна модель - Німеччина, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Франція.
- Англосаксонська модель - Великобританія, Ірландія, Канада.
- Скандинавська модель - Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія.
- Середземноморська модель - Греція, Іспанія, Італія.

Галушка погоджується з низкою ознак, наведених Нестеренко, однак доповнює дану класифікацію розглядом практики США в рамках англосаксонської моделі. Ми розділяємо думку автора про необхідність такого доповнення, оскільки країна має досвід соціальної орієнтації через побудову системи всебічного заохочення підприємницької активності, збагачення найбільш активної частини населення, створення малозабезпеченим групам прийняттого рівня життя за рахунок різних пільг і допомог. [1]

В межах континентальної моделі вважаємо за доцільне розглядати також досвід Японії. Країна реалізує переважно корпоративну страхову модель соціальної орієнтації. Японська модель характеризується певним відставанням рівня життя населення від зростання продуктивності праці. За рахунок цього досягається зниження собівартості продукції і підвищення її

конкурентоспроможності на світовому ринку. Перешкод до майнового розшарування не ставиться. Така модель пов'язана зі сформованим менталітетом і неформальними нормами, а також великої ролі японської держави у створенні такої господарського середовища, в якому перспективні галузі розвиваються найбільш динамічно.

Базовою при цьому вважається німецька (або класична, континентальна) модель соціального ринкового господарства, що характеризується реалізацією ліберальної, і, в той же час, соціально-орієнтованої системи економіки. Крім Німеччини, ця модель застосовується в Австрії, Бельгії, Голландії, Швейцарії, і, частково, у Франції. Основною рисою німецької моделі є прагнення до єдності конкуренції та державного регулювання, що підкреслюється більшістю ідеологів німецької моделі. Інший характерний аспект німецької моделі - надзвичайно розвинена система правового забезпечення нормального функціонування ринкової економіки. Вибудована в Німеччині господарсько-правова система дозволила втілити зафіксований ідеальний теоретичний зразок в практику з високим ступенем збігу.

Слід також зазначити, що в німецькій економічній моделі держава не визначає економічні цілі (це лежить в площині індивідуальних ринкових рішень), а створює надійні правові і соціальні ринкові умови для реалізації економічної ініціативи. Такі рамкові умови втілюються в громадянському суспільстві і соціальній рівності індивідів (рівність прав, стартових можливостей і правовий захист). Вони фактично складаються з двох основних частин: цивільного та господарського права, з одного боку, і системи заходів з підтримання конкурентного середовища - з іншого.

Таким чином, специфіка німецької моделі полягає у використанні головного принципу - органічної єдності ринку і держави.

Скандинавська (шведська) модель застосовується в Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії. Її специфіка полягає в сильній соціальній політиці, спрямованій на скорочення майнової нерівності за допомогою перерозподілу національного доходу на користь найменш забезпечених верств населення.

Дана модель отримала назву «функціональна соціалізація», при якій функціонування виробництва забезпечується приватними підприємствами, що діють на конкурентній ринковій основі, а функція забезпечення високого рівня життя (включаючи зайнятість, освіту, соціальне страхування) і підтримки найважливіших елементів інфраструктури - на державу. Активна соціальна політика, розуміння соціального добробуту як мети економічної діяльності держави, забезпечується дуже високими обсягами перерозподілу національного багатства через бюджет (50-60% ВВП).

Наступна європейська модель - англосаксонська, застосовується у Великобританії, Ірландії і в Канаді. Це - більш низький рівень перерозподілу через ВВП (не більше 40%), переважно неактивний характер державної політики зайнятості, висока питома вага приватних і громадських компаній і організацій з надання соціальних послуг.

Інша європейська модель - середземноморська. Вона характерна для таких країн Південної Європи, як Греція, Іспанія, Італія. Обсяг ВВП, що перерозподіляється через бюджет, тут істотно варіюється: у Греції та Італії - близько 60%, а в Іспанії - близько 40%. Соціальна політика переважно адресована соціально вразливим категоріям громадян і не носить всеосяжного характеру.

Різні вчені застосовують різні критерії класифікації для виділення окремих моделей соціальної економіки. Однак незважаючи на множинність підходів та різні назви груп країн, кількість країн, яким притаманні внутрішні стабілізатори, що здатні забезпечити узгодження економічних інтересів соціальних груп і прошарків суспільства, залишається незмінним. До таких країн відносять близько 18 країн (Германія, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Франція, Ірландія, Великобританія, Канада, США, Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Італія, Греція, Іспанія, Португалія). Погоджуючись з переліком країн, продовжимо їх поділ, ввівши власні критерії класифікації. Дослідження під іншими кутами зору забезпечить більш повне розуміння феномену соціальної економіки.

За роллю і співвідношенням основних структурних елементів, масштабами перерозподільної діяльності держави, її активної або пасивної позиції в соціальній сфері можна виділити «інституціональну» (шведська модель) та «залишкову» (США) моделі соціальної економіки.

У моделі «залишкового» типу держава покладає на себе лише ті соціальні функції, з якими не справляється ринок. Допомога держави направлена вибірково, на найбільш бідні верстви, при наявності досить слабко вираженої прогресії податків. Діяльність у сфері соціальної допомоги спирається на певні життєві стандарти і сприяє динамічному зростанню без будь-якого безпосереднього втручання в основні механізми виробництва і розподілу.

У моделі, умовно названої «інституційною», об'єктом соціальної політики виступають практично всі верстви населення. У більших масштабах, ніж у «залишковій» моделі здійснюються виплати з допомогою податків, які стягуються на основі високої прогресії. Держава з принципових міркувань відіграє вирішальну роль у вирівнюванні доходів і багатства населення. Уряд втручається в функціонування економіки з метою більш рівномірного розподілу матеріальних благ і життєвих можливостей. Для країн такого типу характерним є в основному перерозподільний тип соціальної політики. Окремі країни займають проміжне положення між виділеними типами (германський варіант).

Якщо розглянути окремо взяту будь-яку модель, то можна провести ще більш глибоку класифікацію.

По часовому параметру можна виділити потенційні (можливі) і актуальні (дійсні) моделі. У практичній реалізації та функціонуванні моделей завжди спостерігається деякий розрив між теоретично обґрунтованою та реалізованою моделлю, що свідчить про існування стримуючи факторів.

Теоретично обґрунтована модель, маючи векторний, в певному сенсі односпрямований, монотонний, характер, не є «гладкою». Історію практичної реалізації можна розглядати як послідовність змінюваних одна одну якісно різних фаз, розділених більш чи менш чіткими фазовими переходами. Фазові

переходи не є випадковими подіями і часто набувають характеру революцій. Вони відбуваються в результаті відповіді моделі на еволюційні кризи різного типу. Продуктивними кризами, що викликають фазовий перехід, є кризи, що є закономірним результатом розвитку самої економічної моделі. Ними можуть бути неоптимальний розподіл ресурсів, недосконалість економічних стимулів, недостатня якість виконання прийнятих рішень та ін. . з огляду на це, врахування стримуючих факторів потрібно розглядати як суттєву умову адекватності і практичної цінності сформованих моделей. (практично тотожною теоретичній розробці була лише німецька модель). Таким чином можна говорити про подвоєння кожної з виділених ними моделей.

Висновок. Враховуючи кількості досліджень, аналіз національних моделей соціальної економіки є найбільш популярним серед сучасних науковців. Однак поступово підходи до їх дослідження перетворюються на кліше. Звичайно, при побудові моделі в практичному і в концептуальному плані необхідно чітко розрізняти роль загальних і специфічних рис розвитку різних країн. Однак необхідно уникати диспропорцій, коли на перший план часто виходить не загальна конструкція, а різні локальні системи. Дискусії з приводу можливості трансформації існуючого світового досвіду у вітчизняну практику можуть бути розв'язані тоді, коли в центрі уваги буде знаходитись не стільки національна специфіка кожної моделі, а шляхи досягнення ефективності і балансу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: монографія / З.І. Галушка. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. – 408 с.
2. Нестеренко А. Н. Экономика и институциональная теория / Отв. ред. Акад. Абалкин Л.И. - М. 2002.– С.96
3. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
4. Татаренко Н. Стратегія розвитку українського суспільства у

контексті світових тенденцій // Розбудова держави. – 1999. – №7-12. – С.56-64.

5. Удовиченко В.П. Пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України // Регіональна економіка. – 1999. – №1(11). – С.35-42.

Annotation. The paper attempts to classify existing models of social economy and bring their main characteristics.

Key words: social economy, socially oriented economy, socio-economic development model.

УДК 330.111.62

*Поліщук В.С., к.е.н., доцент
кафедри економічної теорії*

ВЛАСНІСТЬ І ЇЇ ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ

В статті розкрито сутність власності, її роль в економічній діяльності людей; типи і структура власності в Україні; регулювання прав приватної власності.

Ключові слова: власність, роль, спосіб, структура, держава, регулювання.

Власність – за визначенням вченого Г.Г. Старостенка, – це право користування і розпорядження об'єктом. Вона, за його словами, розділяє людей, але це необхідна умова для підтримання порядку, координації у суспільстві.

Існування власності є неминучим і корисним для ефективності економічного життя суспільства. Тому недаремно ряд провідних вітчизняних і зарубіжних вчених питанням власності приділяють велику увагу. Зокрема сутність і зміст власності в своїх наукових доробках розкривають такі вчені як: Бутук А., Задоя А., Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З., Мочерний С., Савченко А., Семюелсон Пол А., Старостенко Г. і інші.

Крім того, питання власності знаходять своє відображення у законодавстві. Так в Україні діє спеціальний закон «Про власність» (7 лютого 1991 року). Питання власності знайшли свій відбиток у Конституції України – основному законі суспільства.

Виходячи з цього можна з впевненістю стверджувати, що фактор власності відіграє досить велику роль в економічній діяльності людей. Це